

La Barcelona turistitzada. A voltes. Pels itineraris turístics de Barcelona (1908-2008)

ipecc

Gerard Horta, Andrés Antebi, Laura Cardús, Pablo González,
Adrià Pujol, Sergi Yanes, Dani Malet

Associació per a la Recerca i Difusió de les Festes Popolars

La recerca que ens plau presentar-vos ha pres com a objecte d'estudi el procés de turistització de Barcelona al llarg d'un segle⁽¹⁾.

D'entrada, es tractava d'analitzar com s'ha desenvolupat aquest procés a fi de detectar-hi continuïtats i ruptures amb relació als diversos contextos socials —polítics, culturals, urbanístics, econòmics— que la ciutat de Barcelona travessa al llarg del segle xx i el xxi. Calia abraçar, doncs, el seguit de representacions i models a través dels quals s'ha anat configurant la constitució de Barcelona com un espai de creixent atractiu per als turistes. A continuació, hom pretenia situar aquest seguit de representacions tot relacionant-les amb les pràctiques institucionals públiques i privades que han acabat dirigint les transformacions urbanístiques de la ciutat i, alhora, amb les respostes veïnals que aquestes pràctiques han provocat en determinades ocasions —és a dir, vincular els diversos contextos històrics amb la construcció de les imatges de Barcelona que s'han anat succeint fins al present. Finalment, es volia incidir en una observació sobre el terreny del tipus d'apropriacions generals dels espais urbans per part dels turistes avui dia. A l'hora de confrontar el projecte inicial i els resultats obtinguts, aquesta recerca es constitueix com una aportació comprensiva més, respecte a les

■ L'inefable barret mexicà encara és un *souvenir* desitjat. Aquest turista acaba de fotografiar l'església de Betlem de la Rambla. Davant seu, l'eternitat d'un complex turístic infinit. ADRIÀ PUJOL

transformacions de Barcelona en qualitat d'escenari turístic internacional i als tipus de moviments i interaccions que els turistes hi efectuen. Igualment, s'hi han recollit les veus d'aquests turistes pel que fa als relats de la seva idea prèvia de Barcelona, les expectatives i les experiències que hi han viscut. La reflexió entorn dels canvis d'espais concrets de la ciutat sota la constitució de Barcelona com un gran escenari turístic s'ha basat en la comprensió de l'espai en qualitat de procés social subjecte a conflictes, antagonismes, demandes i imposicions; a dinàmiques que, si més no, sota cap concepte es poden interpretar com a completament compar-

tides i assumides per la totalitat de la societat barcelonesa, car massa sovint el procés turistitzador emprès topa contra necessitats socials encara ara no resoltes pels poders públics.

Des del 1888, amb la celebració de l'Exposició Universal, la ciutat de Barcelona comença a desenvolupar la seva infraestructura d'acolliment: hotels, restaurants i una certa noció del que s'entreveu que s'encamina cap a l'oportunitat que encarna la indústria turística. No es fa promoció oficial del turisme durant aquests temps, però sí que comencen a circular guies i almanacs dedicats al visitant. A les dècades

dels anys deu, vint i trenta ja s'hi pot consignar l'existència de la primera entitat de foment turístic: la Sociedad de Atracción de Forasteros, la qual actua fins a l'esclat de la subversió militar del 18 de juliol del 1936 —a Catalunya, esclafada en 24 hores. La Sociedad té com a objectiu l'atracció de visitants a la ciutat, i per fer-ho crea una imatge acollidora de Barcelona per activar-ne els corrents turístics. Són anys de conflictes explícits: assassinats de treballadors per part del Sindicat Lliure de la patronal, bombes, vagues, revoltes i una ferma lluita social. Tot plegat no perfila un paisatge especialment captivador per a l'atenció dels turistes: Barcelona sintetitza un espectre ampli de contradiccions socials. Malgrat això, i especialment als anys trenta, la ciutat comença a gaudir de certa notorietat al mapa turístic de les ciutats de moda europees. L'Exposició Universal del 1929 serveix com a pretext a les classes dirigents per «reorganitzar» la ciutat i projectar-la amb més força cap a l'exterior. Tanmateix, la Guerra Civil estronca els projectes de la Sociedad de Atracción de Forasteros i els projectes republicans en matèria turística.

La gestió turística sota els quaranta anys de franquisme queda relegada al Ministerio de Información y Turismo i a les oficines municipals de turisme de l'Ajuntament: uns i altres actuen amb nul·la visió de futur per a la ciutat, la qual perceben com un segon plat de l'oferta del litoral, veritable pol d'atracció per al turisme de masses que esclata després de la Segona Guerra Mundial. Barcelona és, per tant, una ciutat de pas, ennegrida pels bombardeigs del feixisme, arquitectònicament desorganitzada i poc suggeridora com a centre turístic. La misèria i la repressió fan estralls en la imatge que la ciutat projecta.

Amb el començament de la interminable transacció cap al postfranquisme de la fi dels anys setanta, el Govern de la

■ Turista fotografiant la Rambla de Barcelona, en direcció mar, a l'alçada de les parades de flors. ADRIÀ PUJOL

Generalitat de Catalunya reclama una gestió turística autònoma, basada en criteris de sostenibilitat: es comencen a sentir veus que reclamen una identitat turística específica per a Catalunya i Barcelona. A Barcelona, s'hi esdevenen en qualitat de seu destacada, algunes de les eliminatòries dels Mundials de Futbol del 1982, la qual cosa dona una certa embranzida a la imatge internacional de la ciutat. El sector hotelier creix i s'organitza una promoció de Barcelona dirigida a captar el públic turista, si bé durant la dècada dels vuitanta no sembla que sigui gaire efervescent.

Una darrera fase abraça el període immediatament anterior als Jocs Olímpics del 1992, fins a l'actualitat. La preparació olímpica transforma la fesomia barcelonesa, i també les seves exigències i febre turística. A mitjan anys noranta comença a créixer un mercat de turistes que busquen un producte nou en què l'element cultural resulta rellevant. A partir d'aquesta demanda, les institucions públiques interessades a desenvolupar el turisme s'especialitzen gradualment a l'hora de perfilar i diversificar l'oferta diguem-ne «cultural», tot maldant per atreure segments de turistes diversos en quantitat i qua-

litat. En nom de les bondats del turisme i l'embelliment modernitzador de la ciutat, s'estenen processos reurbanitzadors associats a l'especulació i la gentrificació.

Els turistes: una potència alienígena?

Avui, voltar per la Rambla, la Sagrada Família, el Port Vell o el Front Marítim de la Barceloneta —les nostres àrees d'estudi— constitueix una oportunitat de preguntar-se qui parla a través del cos físic d'una ciutat. Els turistes que un topa cada dia són potències alienígenes que actuen, pensen i senten a través de la ciutat tematitzada que posseeixen —Barcelona—, o, per contra, hom pot concebre que és la ciutat qui es despulla a si mateixa d'ànima i consciència per ser posseïda completament per la gernació turística? Seria llavors Barcelona una ciutat incapaç de donar-se al món des d'ella mateixa si no és a través de l'acceptació —voluntària?, consensuada?, obligada?— d'una possessió definitiva, absoluta, del seu cos per part d'entitats alienes anomenades *turistes*? I, consegüentment: si la modernitat líquida baumaniana ha succeït la modernitat sòlida, és possible que el pas següent a la

modernitat gasosa comenci a configurar-se a través dels milers de litres de vi amb gasosa que els turistes degusten a Barcelona? Aquest darrer interrogant podria semblar vacu, gairebé estúpid, si no fos perquè el bombolleig massiu de cada un dels turistes que es belluga acceleradament per tot el planeta n'ha fet irreconeixible qualsevol classe d'especificitat: si el líquid s'escola entre els dits de les mans, els gasos adopten la categoria espectral de les presències que ara hi són, ara no hi són: incontralables, apareixen i desapareixen de cop i volta, prefigurant escenaris, la irrealitat dels quals es desconeix si se situa en la presència o en l'absència mateixa dels turistes. Sense saber ni des d'on ni cap a on ni com ni per què ni per a què, els cossos mig automats mig zombies d'immenses masses corpòries —que, a mode de magma bullent, recorren llocs i camins induïts sovint per representacions institucionals idíl·liques en què la destinació turística pren cos— refermarien la certesa de l'afirmació de Marx⁽²⁾, d'acord amb la qual tot el que és sòlid s'esvaeix a l'aire. Un esvaïment obligadament gasós, fantasmagòric, en què hom pot dubtar si la Barcelona real és la de la postal de la Rambla i el barret mexicà o la dels carrerons esfondrats del Carmel. Com es construeix la gradació entre el real i l'irreal si no a través de representacions col·lectives? I quina és la necessitat extrema del desplaçament a un altre món que fa que el turista vulgui engolir ja no una ciutat, ni tan sols la seva pròpia experiència d'una ciutat, sinó la representació dominant a escala internacional d'aquesta ciutat?

La intensificació, com més va més creix des de la dècada dels anys setanta del turisme com a objecte d'estudi, és paral·lela a l'heterogeneïtat d'anàlisis que s'hi han barallat, les quals abracen perspectives teòriques i metodològiques molt diverses, malgrat que se'n puguin entreveure un seguit de dimensions centrals: la interpretació del turisme com un procés d'aculturació; com una

■ Una parella de veïns del barri mostren un cartell de protesta en el context de la mobilització contra l'especulació urbanística i la turització de la Barceloneta. ANDRÉS ANTEBI

■ Pintada en contra, genèricament, dels turistes al Port Vell. PABLO GONZÁLEZ

■ Un turista fa una fotografia a la Rambla de Mar. PABLO GONZÁLEZ

forma d'hospitalitat mercantilitzada; com una relació mitjançant la qual es reinventen les tradicions culturals; o fins com un agent que mena a «la democràcia» —el circ politicoacadèmic dóna, a tot arreu, per a molt. Així, en aquestes dècades s'ha afrontat l'estudi de les dinàmiques generades pel contacte cultural entre turistes i nadius; de la representació de la cultura als escenaris turístics; de l'estereotipatge de representacions i pràctiques socials *per al i a causa del* turisme; del canvi dels valors culturals a través de la seva pròpia mercantilització; de les polítiques públiques sobre el turisme; de les relacions de poder que mantenen les societats emissores de turistes i les societats receptors; dels processos estructurals que es donen en tantes societats amb vista a immersir-se dins el mercat turístic global en nom del «desenvolupament» —introduir-se en el circuit de l'economia capitalista com l'únic mitjà per a la supervivència material—; de la desigualtat implícita entre turistes i nadius i entre societats emissores i receptors —dins el context del vincle entre societats colonitzadores i societats colonitzades—; o del paper de les corporacions transnacionals centrades en el negoci turístic. Són, al capdavall, dinàmiques interrelacionades, l'abast de les quals és tan extens que no és possible reduir-lo a constatar les relacions de dependència, diferenciació, servilisme, dominació, control o subordinació d'arrel imperialista i neocolonial implícites en aquest univers (vegeu la bibliografia que aporta per a cadascun d'aquests àmbits Salazar, 2006: 99-104). Tanmateix, si s'efectua un canvi d'escala en l'observació i es prescindeix de les anàlisis circumscrites a relacions establertes entre societats colonials i societats colonitzades a fi de centrar-nos en les relacions dins el camp turístic entre les societats occidentals mateixes, hom reconeixeria també —aquí com en qualsevol altra banda i context (els sud-europeus com a «nous primitius») —, relacions

de poder i jerarquitzacions de tot tipus —econòmiques, polítiques, simbòliques—: un grup social pot desenvolupar una relació de dominació respecte a un altre grup social, i alhora de subordinació amb relació a una altra col·lectivitat. Quant a la classe social, a la demanda d'experiències o al bagatge previ i les intencionalitats del turista, hi ha una àmplia gamma de contextos individuals i col·lectius, de turistes, de fonts d'origen i de destinacions a través de les quals s'expliciten innumerables fenòmens socials.

Cada any, centenars de milions d'humans es desplacen d'una banda a una altra, no pas per romandre per sempre més a la destinació triada, sinó per ser-hi durant un curt lapse de temps que coincideix amb el període de vacances —en la major part dels casos, de vacances respecte al període laboral: una altra cosa és la situació d'aquells qui poden professionalitzar-se en el viatge turístic la major part de l'any per raó de l'estatus de què gaudeixen. Des d'una determinada perspectiva, concebre que el turisme apareix com una variant de la llibertat condicional no és quelcom gaire discutible. Tot plegat representa

un desplaçament immens d'experiències, racionalitzacions, anhels i necessitats, de somnis i emmalaltiments, de formes de relacions socials i capacitats adquisitives, de trobades i desencontres individuals i col·lectius i, també i sobretot, de processos inconscients. En aquest context, el seguiment sistemàtic dels desplaçaments dels turistes en el decurs dels seus viatges, al llarg dels dies i les nits, mai no ha estat un referent investigador generalitzat. Vorejant la frontera del delictes dins la legislació de qualsevol estat, seria possible plantejar la possibilitat de consagrar fil per randa, dins un immens catàleg universal dels moviments físics dels humans, un apartat sobre les variables dels trànsits i els estacionaments que protagonitzen els turistes als carrers i les places de les ciutats i els pobles que visiten? I relacionar aquests espais que són físicament travessats pels turistes amb les representacions que se'n fan ells mateixos, i la seva societat, i la societat en què aquest carrer pren cos, i els vianants amb què s'encreua en aquesta mateixa destinació? Com articular, aleshores, el cos inacabable d'infinites relacions socials fetes de gestos, actituds, conductes, mirades, silencis, erupcions, esclats, paraules, in-

terrelacions i experiències lligades a la presència del turista al carrer? Ara bé, si el turista és el protagonista d'aquest exercici de llibertat condicional; si el seu viatge corporal dóna lloc a l'afloreament d'un si mateix reprimat durant la major part dels dies i les nits de l'any: on es projecta, sobre quins espais es realitza tot plegat?

Urry (2008:2) proposa una enlluernadora guia de destinacions —convoca el que s'englobaria com el «turisme fosc» per a Lennon/Foley; o les «vacances a l'infern» per a O'Rourke— que, amb tot, no deixen de distreure la interpretació possible de l'antropòleg. Què induïx a pensar que és menys atroç visitar una Sagrada Família plena a vessar de catòlics angloparlants satisfets d'assistir a una missa en anglès o visitar uns grans magatzems com El Corte Inglés de Barcelona, que no els camps d'extermini d'Auschwitz o les empremtes de les massacres dels franc-tiradors serbis a Sarajevo? O, fins i tot, per què no evocar *Días maravillosos*, el relat de l'extraordinari J. G. Ballard (2002: 49-56) entorn de la construcció a les illes Canàries, el conjunt del Mediterrani i el Carib, de centenars de complexos turístics per als aturats europeus, el viatge dels quals es converteix en un internament obligat del qual no sortiran mai més, desterrats a una quotidianitat lúdica contínua sense escapatori possible?

Fora de les argumentacions que se'n puguin fer, hi ha la condició per excel·lència de la postmodernitat sota l'ordre actual del capitalisme: la seva capacitat per integrar-ho i mercantilitzar-ho tot, en termes materials i simbòlics. A la ruta anarquista barcelonesa, s'hi pot superposar la ruta falangista, l'estalinista o la ultraliberal; a la catòlica, l'espiritista, la protestant o l'evangèlica; al modernisme, el gòtic, el romànic o les figuracions de l'edat de bronze; la ruta dels interrogatoris policíacs abraçaria calabossos i cambres sòrdides de

■ Un empleat del Port Vell ajuda dos turistes. PABLO GONZÁLEZ

■ Un agrupament de turistes en patinet escolten l'explicació del seu guia al Fossar de les Moreres, davant de Santa Maria del Mar. LAURA CARDÚS

policia espanyola, guàrdia civil, mossos d'esquadra, policies municipals... i el pas següent, la ruta dels cadàvers, comprendria carrers, hospitals, cementiris, *morques* o dipòsits de cossos congelats arreglats amb delicadesa. La magnitud i la rellevància social d'una representació o d'una altra atén contextos, interessos i finalitats distints, però al capdavant, una vegada immersos dins el procés del turisme global, tot és potencialment turitzable: absolutament tot. Fins i tot hom pot convertir un tsunami aparentment sobrevingut damunt d'una extensa franja de costa de pescadors indonesis en unes formidables instal·lacions per a turistes.

Exhibició d'atrocitats, al·lucinació generalitzada o simple condició delirant de tota representació col·lectiva? —com afirma Durkheim (1986: 243) fa gairebé cent anys. Els mitjans per a la representació són canviants, i tota imatge dominant o preferentment estesa i coneguda d'una destinació turística apareix com el fruit, en major o menor grau, de la construcció prèvia que s'hi projecta. El 1990 la immensa majoria de persones no podien preveure l'esclat impactant d'Internet, la telefonia mòbil i les càmeres digitals, que ha conduït a ampliar el testimoni cognitiu del paisatge visitat —a través del relat verbal, de la imatge fotogrà-

■ Un turista pren una cervesa a bord de Les Golondrines. PABLO GONZÁLEZ

■ Parella de turistes dins un funky-cycle, al passeig Marítim de la Barceloneta, amb rumb a l'Hotel Vela. ANDRÉS ANTEBI

fica, de la narració escrita— i a accelerar-ne la transmissió gairebé fins a assolir la simultaneïtat entre la vivència i l'explicació consegüent. Internet ha esdevingut un mitjà fonamental a escala global per representar una destinació turística —si hom hi clica «Barcelona» hi trobarà rellevantment la Sagrada Família, el Barça i l'encàrrec filmic a Woody Allen sobre la ciutat. Es refereix a això Urry quan apel·la (2008: 5) a «la proliferació d'innombrables discursos, formes i encarnacions de la mirada del turista»?

Enmig d'aquest procés de fabricació de la imatge —a la darrera dècada, a través d'Internet—, però, hi ha estudiosos que han sucumbit a la temptació d'interpretar les pràctiques turístiques com una forma de resistència enfront de l'*status quo*, la rutinització de la quotidianitat laboral, conjugal, ideològica o del tipus que sigui. Ara bé, es pot negar la rutinització mateixa del viatge turístic planificat fins a l'extrem en termes espacials i horaris, quant a la possibilitat de generar relacions socials o endinsar-se per camins no suats? Van der Berghe (1980: 3-14, citat per Malcolm Crick, 1992: 378) remet als nexes establerts entre turistes i locals com una «paròdia de relació humana», en la mesura que l'organització mateixa dels viatges sol impedir-ne el desenvolupament. Quin és el paper de les publicacions turístiques o de les persones que exerceixen com a guies, que no sols condueixen la mirada cap a una banda o l'altra, sinó que doten l'experiència d'uns continguts prefixats que sovint no tindran res a veure amb la vivència local d'allò que es mira? I com negligir aleshores la possibilitat d'entendre la pràctica turística com una variant més de la clandestinitat col·lectiva en què hom subsumeix la seva pròpia existència, allà on el turista fa en el decurs del seu viatge el que mai no faria en la seva quotidianitat al lloc on viu? Què amaguen els turistes, què roman en secret durant i després

■ Diversos turistes fan fotos des de baix de la façana del Naixement de la Sagrada Família. LAURA CARDÚS

de la seva estada? Si bé és cert que el turisme ha possibilitat l'eclosió d'esclatxos socials —acceleració vertiginosa de desarrelaments que no es resolen retornant al punt de partida; pèrdues i retrobaments; exploracions sense retorn; nous acoblaments i, per extensió, aparició de noves entitats biològiques al planeta fora dels marcs instituits en el context social, familiar i conjugal inicial del turista...—, l'encotillament temporal de la seva pràctica per a la immensa majoria de persones remet a la condició esclava dels assalariats, per més privilegiats que se sentin —especialment si es comparen amb treballadors materialment impossibilitats d'exercir com a turistes al llarg del globus. El turista, igual que l'antropòleg, sempre torna a casa. Quina seria llavors la diligència colonial redemptora —militar, evangèlica, educacional, mèdica... o etnogràfica— (Clifford, 2001: 206) del turista? No pas arrelar en un indret més o menys exòtic, sinó viatjar-hi. El que millor permetria detectar la con-

dicció del turista és que sempre retorna a l'obligatorietat del treball assalariat inscrit al calendari: i aquí rau el que informaria millor del major dels seus condicionaments.

Enfront de la percepció del turista com a missioner —recordem-ho: la missió és el viatge—, se'n poden concebre d'altres de força més falagueres o bé, encara pitjor, més inquietants. D'entrada, el turisme hotelier cerca un benefici que, com més ràpid sigui, millor. La compra i la venda del territori s'insereix del tot en aquesta dinàmica econòmica. Per Jurado (1992: 11) els mites centrals respecte a les suposades bondats de la «indústria de serveis» turística versen entorn de la seva visió com a generadora de treball i riquesa, com a via de comunicació cultural, com a mitjà per conservar les belleses del món o com a generadora de canvis socials positius. Fora dels límits de la mitificació turística, hi ha l'experiència del turisme com un agent de desestructuració social, ambiental,

polític, econòmic i psicològic de les societats receptors. Autors com Crick ja incideixen en aquest camp d'estudi vint anys enrere i, assumint la perspectiva d'acord amb la qual el turisme és una forma de neocolonialisme, aprofundeixen l'anàlisi dels processos polítics i econòmics que hi estan implicats. A partir d'aquí, van aflorant un seguit de qüestions (Crick, 1992 [1989]: 339-403) que d'una manera o una altra són presents en la nostra recerca. La relació entre el turista i l'autòcton, indígena, nadiu o com se'n vulgui dir expressa un desequilibri quant a les motivacions, les concepcions, les actituds i els coneixements a través d'unes relacions socials desiguals, i els canvis socioculturals implícits en aquest procés global exigeixen de tenir-ne en compte ja no la complexitat, sinó les tremendes contradiccions de tota mena que s'enclouen dins l'univers turístic. Si, per Crick mateix, concentrar-se en el turista significa negligir en gran manera el sistema internacional del turisme

(*ibidem*: 351), el que aquesta investigació ha pretès és convocar un llarg procés temporal de representacions de Barcelona com a destinació turística i, a continuació, un seguiment dels moviments i les encarnacions d'aquestes representacions a través de les figures dels turistes, tot contextualitzant les dinàmiques socials, polítiques, econòmiques i urbanístiques viscudes per la societat de les distintes àrees estudiades. Com és possible relacionar, doncs, la distància abismal que separa la imatgeria del turisme internacional i la realitat socioeconòmica dels entorns representats o destinacions turístiques o com se'n vulgui dir?⁽³⁾

Mercantilitzacions sagrades i forats negres

Contemporàniament, l'experiència col·lectiva del desplaçament físic cap a societats situades més enllà de les fronteres estatals s'ha generalitzat: d'una manera o una altra, i fora de contextos específics de crisi econòmica com la que a escala global s'està vivint a l'actualitat, la possibilitat d'esdevenir turista és a l'abast d'amplíssims sectors socials diguem-ne occidentals, i no sols de les classes altes o benestants. L'experiència del trànsit, si fa no fa lent i gradual d'un indret a un altre, ha estat en general negligida mitjançant els vols aeris i, més recentment, se n'ha aprofundit la popularització a través de les companyies anomenades *de baix cost*. Així, se superposen imatges, paisatges, evocacions d'altres móns que, en efecte, són aquí. Augé assenyala (2007: 62) que per als «països del sud» —es refereix clarament a les societats que al seu moment foren colonitzades per les potències estatals europees— el turisme representa una font d'ingressos. Que això n'impliqui el desenvolupament és força més discutible —pels models de desenvolupament associats a aquest procés— que no pas el reconeixement dels qui en solen resultar beneficiats: organitzacions i individus dels «països desenvolupats». Britton ja escrivia el 1978 que «la indústria

■ Dos turistes consulten un mapa a la plaça del Mar. ANDRÉS ANTEBI

del turisme és l'oposat al desenvolupament autosuficient» (dins Crick, 1992 [1989]: 363). Amb tot, la massificació dels processos lligats a l'esclat mundial del turisme abraça igualment l'hemisferi nord, com l'experiència catalana i barcelonesa demostren.

Què cerca el turista? Exotisme, coneixement de noves experiències de tota mena, coneixement impossible de la societat a què viatja, assoliment d'un estatus simbòlic dins el seu propi medi social pel fet d'haver viatjat, descobriment del que altres ja han descobert, un mer sentit per al període vacacional...? Aventura, consum, comoditat? Cerca allò de què disposa a la seva societat o bé cerca vivències distintes com ara les d'una platja i la sobredosi consegüent de raigs ultraviolats? Cerca coses? Platja! Desconèixer un marc social en què un hi és per un breu període de temps possibilita la transgressió de normes equiparables a les de la societat de què es prové, en la qual el compliment que se'n fa és explícit. De fet, això mateix és el que han fet els ciutadans de barris benestants o «més benestants» de Barcelona quan han acudit a barris històricament emmordassats com el Raval.

Amb el turisme, es modifica l'escala i la intensitat de l'ocupació. Fins i tot —i malgrat que aquesta recerca s'ha centrat en el que s'ha anomenat *fast-visits* o *visites ràpides, llampec*, d'entre dues i quatre nits—, les mobilitats massives associades a les formes diverses de la globalització manifesten la conversió en turistes perpetus de residents urbans com els erasmus —estudiants becats d'universitats europees per dur a terme els estudis en universitats foranes—, la rellevància dels quals resulta indiscutible en el cas de Barcelona a l'hora d'explicar el desenvolupament de processos inflacionaris i segregadors en determinats barris de la ciutat —el Raval, el Born, la Barceloneta, Gràcia.

Els turistes exploren més enllà dels catàlegs i els guies turístics? No gaire: ens ho confirmen ells mateixos i ho hem detectat observant els seus moviments. Solen agrupar-se majoritàriament en els punts habituals de l'àrea metropolitana, si bé la seva presència creixent en espais com Gràcia durant la Festa Major del barri sigui ja inaturable, com a expressió d'un procés de gran envergadura en què l'ocupació turística dels carrers actua a mode de forat

negre que d'una manera progressiva engoleix tot allò amb què contacta. Ara bé, els turistes dinen, miren, consumeixen, dormen i caminen per llocs força previsibles, aquí i a tot arreu. Els turistes, sobretot, consumeixen: d'entrada, temps i espai. El problema és si allò que la física tradicional anomena *forat negre* —*black hole*—, caracteritzat per la gran concentració de massa al seu si, no és en realitat, seguint la física quàntica, una totalitat negra —*black whole*—, allà on justament el no-res és la font de totes les coses, i, el seu trànsit, un camí cap a altres dimensions. Les dimensions de la Barcelona turistitzada són inqüestionablement distintes d'aquelles que provenen de les lluites per la consecució d'unes condicions de vida dignes en què la seva ciutadania ha estat implicada històricament: habitatge, sanitat, dignificació de les condicions laborals, accés igualitari a una educació de qualitat, transports públics, pràctiques polítiques participatives, veritablement democràtiques, horitzontals. També, però, com s'ha plantejat, les dimensions de l'experiència que el turista té de Barcelona difereixen molts cops de les seves pautes socials ordinàries al seu medi originari:

en realitat els universos de significació aliens —«sistemes», en diu Hannerz (1998: 170,)— no interessin tant com les platges. Llavors, quina Barcelona s'ha fet per als turistes? Les operacions exercides sobre barris com el Poble Nou o el Raval exemplifiquen la magnitud d'un desoïment institucional sostingut: destrucció del teixit social, enderroc d'habitatges i construcció especulativa —completament allunyada del paisatge arquitectònic del barri—, gentrificació, esventrament dels barris mitjançant l'obertura de noves vies, manca sostinguda de prou equipaments públics i d'espais públics que satisfacin les necessitats quotidianes de residents i vianants, manca de rehabilitacions de l'interior dels habitatges, resignificacions imposades en funció de la voluntat propagandística de la ideologia burgesa dominant. Si s'hi afegeix la conversió d'espais en escenaris públics per a la desfilada multitudinària i festiva d'innombrables figurants que no poden sinó mostrar-se agraïts als poders municipals pels fastos lúdics amb què els professionals de l'Administració pública celebren les seves competències faedores en les ocasions que el calendari indica, i s'hi afegeix encara la

fusió d'aquests figurants, electors potencials, amb la massa turística, la qual és objecte de deferències organitzatives que s'acumulen any rere any —festivals musicals com el Sónar i el Primavera Sound, amb una presència abassegadora de turistes—, el resultat és el d'una bella postal rere la qual s'amaguen realitats socials no gaire agradables, injustificablement perpetuades. Sobre Barcelona, Palou (2006) analitza críticament el procés de fusió de la identitat dinàmica, versàtil i contradictòria de la ciutat amb el seu estereotipatge identificador —Maffesoli ens n'advertia respecte a altres contextos—, i com la ciutat representada posseeix la ciutat mateixa, la ciutat posseïda: cal recordar el debat entre catòlics i iconoclastes entorn de la infausta possibilitat que la representació del transcendent pugui esdevenir el transcendent mateix? És possible imaginar —Ballard, sens dubte, ho faria— una Barcelona disposada a polvoritzar les representacions dominants que se'n perpetuen? Una multitud d'indígenes dinamitant la Sagrada Família, el Maremagnum, l'Hotel Barceló, l'Hotel Vela, la Torre Agbar; incendiant milers de barrets mexicans, figures de toros, reproduccions del Camp Nou; llençant al clavueram tones de paella congelada, carteres buides de turistes assaltats i excrements de gos; o crucificant més enllà de la quinta forca centenars de milers de turistes cremats pel sol, ebriss, absents de si mateixos i de la ciutat que visitaven?

«Barcelona se va poniendo imposible. Con el pretexto de la Exposición, suben al cielo los precios de las cosas y la remuneración de los servicios», deia *La Vanguardia* del 30-V-1888. I, en un exemplar del *Diari de Barcelona* del mateix any, s'hi llegeix que «*hoy, la exposición de los productos de la actividad humana es poco más que el pretexto para atraer concurrentes a las poblaciones que las exhiben*» (Casassas i Ymbert, 1988: 90). Calia que la ciutat industrial fos vista

■ A la platja de Sant Sebastià de Barcelona, un escultor de sorra contempla la seva obra davant de *L'Estel ferit* de Rebecca Horn. ANDRÉS ANTEBI

com una altra cosa a la mirada turística, calia higienitzar la ciutat i entendre que el turisme és «una aula de civilització»; calia, com continua assenyalant el 1908 G. Arnús dins *Barcelona cosmopolita...*,

«...cambiar el aspecto indisciplinado que hoy presenta Barcelona. [...] sería muy conveniente que algo se empezara a hacer en este sentido para evitar que, v.g., los carreteros dirigiendo sus caballerías a grito pelado, las innumerables cabras (hemos llegado a contar nueve grupos a la vez en una sola manzana del ensanche) que circulan por la ciudad ensuciando las aceras y rascándose contra las fachadas de las casas, los niños alborotando, y los vecinos, en general, tomando las calles por lo que no son, den a nuestra población un aspecto que no corresponde realmente a su importancia. Hora es ya de que en Barcelona se obligue a todo el mundo a respetar la disciplina urbana y acatar las ordenanzas municipales.» (ibidem: 65 i 66)

El desenvolupament explicatiu del procés de representació de la ciutat que hem dut a terme durant la investigació i dels seus vincles amb la reproducció de la imposició de formes d'ordenació de la vida social—urbanística, política, econòmica, cultural— ens du a constatar la persistència llargament perpetuada d'una ideologia que malda no ja per representar la ciutat, sinó per convertir-la en l'encarnació d'un indret, d'un «ordre públic», desconflictitivat, idíl·lic, plàcid... inexistent. De les curses de braus, el cant flamenc, els monuments, els racons pintorescos i el lleure familiar com a crida, es passarà a formes culturals que abracin història, art, disseny, museus, arquitectura, urbanisme, esdeveniments «culturals», la vida nocturna i una «moralitat relaxada» adreçades a destacar el tarannà modern, obert i progressista (?) de la ciutat, amb el rerefons de l'olímpica obertura barcelonesa a la fantasia per excel·lència: les platges de Barcelona.

■ Vista del passeig Marítim a la Barceloneta un matí de novembre del 2009. ANDRÉS ANTEBI

■ Una parella de turistes miren, des d'un banc, els avis que juguen a petanca a la plaça d'Antoni Gaudí. LAURA CARDÚS

Els nombrosos matisos d'aquest procés de transformació i destrucció de la Barcelona proletària, i dels sentits que aquesta ciutat ha anat donant a la vida social, han estat aprofundits confrontant-hi tota mena de fonts i testimoniatges, a fi de posar-lo en relació amb els quatre espais esmentats.

Potser el més rellevant d'aquesta investigació no sigui haver recollit una multitud de moviments físics i de verbalitzacions de resignificacions de les

maneres com les elits barceloneses han representat la ciutat durant un segle, per ventura el més sobresortint i que la investigació confirma, en efecte les paraules de Durkheim del 1912 citades anteriorment, les quals trobarien una sòlida argumentació en tot allò que hem observat: la grandesa i la misèria d'uns éssers humans a través de les seves quotidianitats i de les seves imatges i expectatives sobre la ciutat; uns éssers humans que, presentats al llarg de dècades pels governants de torn com una mena de potències de les quals dependria la nostra pròpia existència, ens permeten prendre'ls com a mirall no sols dels nostres viatges, sinó de la derrota definitiva del que Jean Duvignaud en deia el 1977 «el salvatge europeu»: contra l'internacionalisme proletari dels vells temps—heus ací el salvatge europeu—, el cosmopolitisme turístic ha acabat desbaratant la història d'una ciutat envaïda per turistes que acudeixen per exemple a la Barceloneta, un barri del qual els webs turístics de l'Ajuntament de Barcelona destaquen la rellevància gastronòmica dels restaurants asiàtics que s'hi enclaven. Segurament el més remarcable de la investigació realitzada no consisteix a haver fixat la perpetua-

ció de conceptualitzacions classistes en les representacions institucionals de la ciutat—«la Rambla del Raval com a model de patrons harmònics de convivència entre cultures»—, ni els processos elititzadors a través dels quals s'ha abordat la immensa operació d'expulsió dels ciutadans d'uns barris destinats a esdevenir descomunals i plaents parcs temàtics, ni els trànsits dels turistes pels nostres carrers; el més rellevant és que les Barcelones reals, la representació turística de Barcelona i la racionalització posterior que el turista en fa apareixen com si fossin universos paral·lels: més enllà de les realitats indígenes, més enllà de la propaganda turística i del sol a les platges, el turista configura un seguit d'ideacions de vegades delirants: tant, que hom es trobaria immers en el cul-de-sac de no poder restablir amb coherència aquest vincle entre Barcelona, la seva representació turística i l'experiència viscuda, racionalitzada i verbalitzada pel turista... si no fos perquè al capdavant nosaltres, els barcelonesos turitzats, i ells, els turistes que ens posseei-

xen, som fills anònims en cerca d'una mica de sentit per orientar-nos cap a la vivència d'alguns moments agraiats, feliços, alegres en ciutats pròpies o alienes, uns moments que la societat global ens nega llevat que s'esdevinguin sota les pautes del consum. Però si el consum és gairebé obligat, no queda clar que la imposició de la representació condueixi a la interiorització d'un sentit en termes unívocs.

Què hi hauria rere la mirada buida, fixa, perduda, penetrant i estranya d'aquell turista amb pinta d'eslau, palplantat enmig de la Rambla amb un barret mexicà gegant al cap i del tot borratxo, més que el moment en què aquest home pren consciència que allò que té al davant no és Barcelona ni la Rambla ni una floristeria, sinó una combinació atzarosa i infinita de sentits i experiències..., gairebé l'eternitat? I què hi ha, llavors, rere l'eternitat, si no un complex turístic il·luminat, del qual tots nosaltres, com a salvatges europeus, un cop ens hi endinsem mai més no en sortirem? ■

NOTES

- (1) Es tracta del fruit d'una investigació—A voltes. *Pels itineraris turístics de Barcelona (1908-2008)*— duta a terme en el marc de l'Inventari del Patrimoni Etnològic de Catalunya (IPEC) per part d'un conjunt d'antropòlegs de l'Observatori de la Vida Quotidiana (OVQ): Andrés Antebi, Laura Cardús, Pablo González, Adrià Pujol, Sergi Yanes, Daniel Malet i Gerard Horta.
- (2) El mateix—poc glorioses paradoxes de la vida— que justifica el colonialisme britànic a l'Àsia, perquè així s'hi esdevindrà el pas del mode de producció feudal al capitalista i, per tant, la futura revolució del nou proletariat asiàtic. Malauradament, no sembla que les revolucions antifeudals dels remences catalans fessin forat en les ciències socials europees...
- (3) I aquí s'han de convocar les anàlisis que des de perspectives diverses s'han dut a terme sobre els encavalcaments complexos de models i processos de patrimonialització (Prats, 2003 i 2005; Frigolé/Mármol, 2009), museïtzació (Roigé, 2007, per a una mirada panoràmica; Bestard, 2007, i Boissevain, 2005, per una de concreta) i ús polític del turisme cultural (Delgado, 2000 i 2002; Medeiros/Ramos, 2009).

BIBLIOGRAFIA

- Augé, M. *El viaje imposible. El turismo y sus imágenes*. Barcelona: Gedisa, 1998.
- Augé, M. *Por una antropología de la movilidad*. Barcelona: Gedisa, 2007.
- Ballard, J. G. «Días maravillosos». A: *Mitos del futuro próximo*. Barcelona: Minotauro, 2002 [1982], pàg. 49-56.
- Bestard, J. «Exposar l'altre o exposar-se a un mateix». *Quaderns-e de l'ICA* (2007), núm. 9 (dins el monogràfic «Els museus d'etnologia a debat»).
- Boissevain, J. «Rituales ocultos». A *Pasos*, vol. III (2005), núm. 2. La Laguna, pàg. 217-228.
- Clifford, J. *Dilemas de la cultura*. Barcelona: Gedisa, 2001 [1998].
- Crick, M. «Representaciones del turismo internacional en las ciencias sociales». A F. Jurado (comp.) *Los mitos del turismo*. Madrid: Endymion, 1992 [1989], pàg. 339-403.
- Delgado, M. «Trivialidad y trascendencia». A J. Larrosa/C. Skliar. *Habitantes de Babel*. Barcelona: Laertes, 2000, pàg. 245-276.
- Delgado, M. «Los efectos sociales y culturales del turismo en las ciudades históricas». A *Congreso Internacional sobre el desarrollo turístico integral de ciudades monumentales*. Granada, 19-22 de febrer del 2002.
- Durkheim, E. *Les formes elementals de la vida religiosa*. Barcelona: Edicions 62 - Diputació de Barcelona, 1986 [1912].
- Devignaud, J. *El lenguaje perdido*. Mèxic DF: FCE, 1977 [1973].
- Hannerz. *Conexiones transnacionales*. València: Universitat de València, 1998 [1996].
- Jurado, F. (comp.) *Los mitos del turismo*. Madrid: Endymion, 1992.
- Medeiros, A./Ramos, M. J. *Memória e Artificio*. Lisboa: Sociedade de Geografia de Lisboa, 2009.
- Palou, S. «La ciudad fingida». A *Pasos. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, vol. 4, núm. 1 (2006).
- Prats, L. «Patrimonio + Turismo = ¿Desarrollo?». A *Pasos*, vol. I (2003), núm. 2, pàg. 127-136.
- Prats, L. «Concepción y gestión del patrimonio local». A *Cuadernos de Antropología Social* (2005), núm. 21, pàg. 17-35.
- Roigé, X. «Museos etnológicos: entre la crisis y la redefinición». A *Quaderns-e de l'ICA* (2007), núm. 9.
- Salazar, N. B. «Antropología del turismo en países en desarrollo». A *Tabula Rasa* (2006), núm. 5, pàg. 99-128.
- Urry, J. *The Tourist Gaze. Leisure and Travel in Contemporary Societies*. Londres: Sage, 1990.
- Urry, J. «La globalització de la mirada del turista». A *Barcelona Metròpolis. Revista d'informació i pensaments urbans*, núm. 72 (2008).